

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ПОЛОЖЕНЦЕВА ТЕТЯНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 342.9

**МІСЦЕ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В СИСТЕМІ ПРАВНИЧОЇ
ДОПОМОГИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2025

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий керівник:

доктор юридичних наук

Шкляр Сергій Володимирович,

Науково-дослідний інститут публічного права,

провідний науковий співробітник

відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Журавльов Дмитро Володимирович,

Офіс Президента України,

заступник керівника Департаменту з питань громадянства,

помилювання, державних нагород – керівник управління з питань помилювання

доктор юридичних наук, професор

Шاپовал Роман Володимирович,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

завідувач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності

Захист відбудеться «25» березня 2025 року о 9⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.503.01 Науково-дослідного інституту публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2А

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного інституту публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2А

Автореферат розісланий «24» лютого 2025 року

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Ксенія КУРКОВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Попри складні виклики, які нині стоять перед Україною, зокрема повномасштабну агресію, економічні, політичні та соціальні виклики, а також кризові явища в усіх сферах суспільно-політичного життя, країна продовжує рухатися шляхом незворотних реформ у правовій системі. Основна мета цих змін – імплементація загальновизнаних міжнародних і європейських стандартів у сфері державного управління, а також забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Причому Конституція України гарантує кожному невід’ємне право на професійну правничу допомогу. Це право має позитивний характер, а отже, що його реалізація передбачає не лише відсутність перешкод, а й активні дії з боку держави. Для забезпечення цього права необхідно створювати відповідні організаційно-правові, матеріальні, фінансові, інформаційні й інші умови, що дозволять кожному громадянину ефективно ним користуватися.

Зазначене право може бути реалізоване лише в разі, коли в поєднанні зі створенням відповідних наведених вище умов, засобів і гарантій також здійснюється активна діяльність відповідних суб’єктів надання цієї допомоги. Чільне місце в системі таких суб’єктів посідає інститут адвокатури. Адвокатура є одним з найбільш високоорганізованих інституцій у сфері правничих професій. Вона є наслідком існування, функціонування та реалізації права, а також тією інституцією, яка безпосередньо ґрунтується на праві: створена ним та призначена для забезпечення належного трактування, реалізації правових норм, охорони основних закладених у праві цінностей.

Водночас, попри численні спроби законодавців удосконалити статус адвокатури, підвищити авторитет правничої професії, сьогодні правова дійсність, а також правореалізаційна практика засвідчують численні порушення професійних прав адвоката, неспроможність адвокатів якісно реалізувати всі надані їм повноваження щодо надання правничої допомоги. Такі порушення відбуваються як з боку органів державної влади, суб’єктів публічних повноважень, так і з боку громадянського суспільства. Прикро констатувати той факт, що правосвідомість та правова культура більшості населення сьогодні не досягнули рівня усвідомлення значущості інституту адвокатури, цінності її місії в наданні правничої допомоги. Саме тому реформування інституту адвокатури щодо надання ним правничої допомоги є комплексним науковим завданням, яке охоплює розв’язання численних проблем за різними сферами існування правової матерії: нормативно-правові акти, правовідносини, акти правореалізації, правосвідомість і правова культура.

Зв’язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Загальні питання правового статусу та місця адвокатури в системі правничої допомоги слугували предметом досліджень багатьох учених, серед яких: О. М. Бандурка, О. В. Батраченко, О. Д. Бойков, О. І. Безпалова, Ю. В. Гаруст, Є. А. Гетьман, М. М. Гродзинський, О. Ю. Дрозд, М. С. Демкова, О. В. Джафарова, М. В. Дулеба, Д. І. Єрмаков, Д. В. Журавльов, Н. В. Камінська, О. Ф. Кобзар, А. М. Колодій, І. Б. Коліушко, В. В. Комаров, В. І. Курило, В. С. Личко, Л. І. Луценко-Миськів,

А. А. Манжула, Ю. В. Неклеса, С. В. Оверчук, Т. В. Омельченко, Є. Ю. Соболю, М. В. Стаматіна, О. Л. Соколенко, Л. В. Сорока, Р. В. Шаповал, С. В. Шкляр, Ю. Т. Шрамко та багато інших. Зазначені науковці зробили вагомий внесок у розвиток науки адміністративного права, проте на сьогодні бракує саме спеціального та комплексного дослідження адміністративно-правового аспекту регулювання місця інституту адвокатури в системі правничої допомоги. Наведене обумовлює актуальність і нагальність представленого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на реалізацію Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в проведенні комплексного аналізу адміністративно-правового аспекту регулювання місця інституту адвокатури в системі правничої допомоги, а також обґрунтуванні висновків і формулюванні пропозицій щодо шляхів удосконалення адміністративно-правового регулювання організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури, зокрема в контексті позитивного зарубіжного досвіду в зазначеній сфері.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі основні *завдання*:

- з'ясувати сутність, зміст і правову природу правничої допомоги;
- схарактеризувати інститут адвокатури як складову системи суб'єктів надання правничої допомоги, а також розкрити завдання, мету та принципи діяльності адвокатського самоврядування;
- розкрити правові засади функціонування інституту адвокатури та визначити місце в ньому адміністративного законодавства;
- встановити завдання, мету та принципи інституту адвокатури;
- виявити проблемні питання надання первинної правової допомоги інститутом адвокатури;
- визначити специфіку організації надання вторинної правової допомоги інститутом адвокатури;
- обґрунтувати особливості здійснення державного та громадського контролю за діяльністю інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги;
- з'ясувати гарантії адвокатської діяльності щодо надання правничої допомоги;
- проаналізувати зарубіжний досвід діяльності інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги з метою визначення можливостей його адаптації в національну правову систему;

– сформулювати пропозиції щодо шляхів удосконалення адміністративно-правового регулювання організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури.

Об'єктом дослідження слугували суспільні відносини, що виникають з приводу адміністративно-правового регулювання місця інституту адвокатури в системі надання правничої допомоги.

Предметом дослідження є місце інституту адвокатури в системі надання правничої допомоги, а саме його адміністративно-правовий аспект.

Методи дослідження. У дисертації комплексно застосовано всю систему методів наукового пізнання: загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Зокрема, використано методи *аналізу* та *синтезу*, за допомогою яких вдалося якісно схарактеризувати правові засади функціонування інституту адвокатури та місце в ньому адміністративного законодавства, а також висвітлити проблемні питання надання первинної правової допомоги інститутом адвокатури (підрозділи 1.3 та 2.1); *діалектичний* метод дозволив усебічно підійти до висвітлення місця інституту адвокатури в системі суб'єктів надання правничої допомоги, а також до з'ясування особливостей здійснення державного та громадського контролю за діяльністю інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги (підрозділи 1.2 та 2.3); *системно-структурний* метод слугував інструментом для визначення завдань, мети та принципів діяльності адвокатського самоврядування, а також завдань, мети і принципів інституту адвокатури (підрозділи 1.2 та 1.4); метод *системного аналізу* використано в процесі дослідження гарантій адвокатської діяльності щодо надання правничої допомоги (підрозділ 3.1); *структурно-функціональний* метод надав можливість проаналізувати особливості організації надання вторинної правової допомоги інститутом адвокатури (підрозділ 2.2); завдяки *порівняльно-правовому* методу вдалося висвітлити зарубіжний досвід діяльності інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги та можливість його адаптації в національну правову систему (підрозділ 3.2); широкого застосування набув *формально-юридичний* метод, який дозволив якісно опрацювати нормативний матеріал, здійснити формулювання визначень спеціальних понять дослідження, а також сформулювати основні напрями вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює місце інституту адвокатури в системі надання правничої допомоги (підрозділи 1.1–1.3, 2.3, 3.3); застосування *логіко-семантичного* методу сприяло вдосконаленню понятійно-категоріального апарату роботи, розширенню та уточненню досліджуваних понять і категорій (підрозділи 1.1–1.3, 2.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним науковим дослідженням адміністративно-правового аспекту правового регулювання місця інституту адвокатури в системі правничої допомоги. У результаті проведеної роботи сформульовано нові наукові положення та висновки, які запропоновані здобувачем особисто. Основні з них такі:

вперше:

– мету інституту адвокатури запропоновано розглядати в сукупності двох її складових: інститутуотворюючу (засадничу, основну, тобто ту, яка передбачена нормативно-правовим регулюванням) мету інституту адвокатури та додаткову (та, яка не визначена нормативно-правовим регулюванням безпосередньо, проте також реалізується адвокатурою). Інститутуотворюючу мету запропоновано розподілити на три напрями: забезпечення реалізації та охорони прав, свобод і законних інтересів людини шляхом надання правничої допомоги; участь у забезпеченні дотримання законності та правопорядку в усіх сферах суспільних відносин шляхом надання різних видів правничої допомоги; забезпечення дотримання принципу стримувань і противаг у процесі здійснення публічного адміністрування шляхом реалізації професійного правничого контролю в процесі надання професійної правничої допомоги. Додаткову мету визначено за такими напрямками: правопросвітництво, формування єдиних стандартів правничої професії;

– у напрямі адаптації позитивного зарубіжного досвіду в організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури в Україні запропоновано розробити систему нормативно-правових норм, якими буде закріплено стимули для надання адвокатами правничої допомоги «pro bono»;

– у напрямі вдосконалення законодавства запропоновано встановити адміністративну відповідальність за окремі склади діянь, які за своєю сутністю є порушенням гарантій адвокатської діяльності. Зокрема, доречно доповнити главу 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 185-16 «Втручання в діяльність адвоката щодо надання ним правничої допомоги»; прийняти законодавчий акт «Про визначення окремих гарантій щодо забезпечення охорони життя, здоров'я, честі й гідності адвоката та членів його сім'ї, їх майна», відповідно до якого розробити систему державних організаційно-правових і фінансових гарантій у сфері охорони життя, здоров'я, честі й гідності адвоката та членів його сім'ї, їх майна за аналогією зі Службою судової охорони;

удосконалено:

– розуміння правової природи правничої допомоги, зокрема запропоновано виокремлювати її суб'єктивне, об'єктивне та функціональне значення. За суб'єктивним підходом правнича допомога – це конституційно закріплене позитивне право особи, яке становить частину її правового статусу та полягає в закріплених правових можливостях особи у визначених законодавством межах здійснювати охорону, захист і поновлення своїх прав, свобод та інтересів, що забезпечується за допомогою надання правничої допомоги. За об'єктивним підходом правнича допомога – це інститут адміністративного права, а також урегульований нормами адміністративного права цілісний адміністративно-правовий механізм, який становить сукупність елементів: норм, цінностей, принципів, положень, інститутів, інституцій, методів, засобів, а також адміністративно-правових відносин та актів правозастосування, за допомогою яких забезпечується реалізація конституційного права особи на правничу допомогу. За функціональним підходом правнича допомога – це діяльність

відповідних суб'єктів щодо надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина;

– структуру завдань адвокатського самоврядування, які запропоновано розподілити за такими групами: 1) внутрішньоорганізаційні: обговорення проблем внутрішньої організації діяльності адвокатів з безпосереднього надання правничої допомоги, визначення шляхів їх розв'язання; закріплення та вдосконалення правил адвокатської етики, напрацювання та вдосконалення практик адвокатської діяльності, її стандартів тощо; притягнення до дисциплінарної відповідальності, вирішення питань функціонування спільних органів, зокрема сплати внесків до органів адвокатського самоврядування; 2) зовнішні: взаємодія з іншими учасниками суспільних відносин щодо створення належних умов для професійної діяльності адвокатів; 3) квазіадміністративні: ведення Єдиного реєстру адвокатів України, участь у формуванні Вищої ради правосуддя;

– підхід до виокремлення переліку форм державного контролю за діяльністю адвокатів щодо надання правничої допомоги, за яким запропоновано виокремлювати такі форми: 1) моніторингу (перевірки стану) дотримання адвокатами стандартів якості надання правничої допомоги; 2) оцінювання якості надання правничої допомоги адвокатом; 3) формування звітних даних; 4) перевірка наданих адвокатами актів про надання безоплатної правничої допомоги та приведення їх у відповідність до чинного законодавства; 5) вжиття заходів щодо вилучення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу;

– наукові положення щодо реформування чинного законодавства, яким урегульовано діяльність адвокатури щодо надання правничої допомоги, зокрема запропоновано внести зміни до законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Про безоплатну правничу допомогу» в напрямі підвищення ролі органів адвокатського самоврядування, професійних асоціацій адвокатів у визначенні стандартів надання безоплатної правничої допомоги, у розробленні та затвердженні стандартів професійної діяльності адвокатів;

дістали подальшого розвитку:

– визначення категорії «інститут адвокатури», згідно з яким це – самодостатнє та легітимне утворення в правовій, економічній, соціальній, суспільно-політичній системі України. Ідеться про спільноту адвокатів України, об'єднаних за професійною ознакою, яка ґрунтується на спільних економічних, правових, соціальних та інших засадах функціонування та до якої входять адвокати, а також відповідні утворення (органи), які є необхідними для функціонування зазначеної спільноти, організаційно-правових засад, принципів, гарантій, організаційних умов, процедур, які є легітимними та визначеними відповідно до чинного нормативно-правового регулювання;

– вчення про істотні ознаки державного контролю за діяльністю інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги, а саме: 1) є функцією державного управління; 2) здійснюється уповноваженими суб'єктами; 3) здійснюється в межах режиму законності; 4) реалізується з метою забезпечення дотримання принципів державної політики у сфері надання

правничої допомоги (верховенства права; законності; забезпечення якості правничої допомоги); 5) у своїй структурі має три взаємопов'язані функції: перевірка об'єкта контролю щодо відповідності визначеним законодавством вимог, встановлення стану дотримання таких вимог, а також у разі виявлення порушень – вжиття визначених законодавством заходів, зокрема тих, що ґрунтуються на державному примусі, задля усунення виявлених порушень, притягнення до відповідальності порушників, а також усунення причин та умов, які сприяли їх виникненню; 6) об'єктом є діяльність адвокатів щодо надання правничої допомоги;

– пропозиції щодо вдосконалення законодавства в досліджуваній сфері, зокрема запропоновано розробити ефективну систему навчання та підвищення кваліфікації адвокатів, затвердити стандарти вдосконалення теоретичних та практичних знань, умінь і навичок зазначених представників правничої професії, які постійно будуть розвиватися та динамічно видозмінюватися з огляду на внесення змін до законодавства, зміни в судовій практиці щодо розгляду різних категорій справ.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення, отримані в результаті проведеного в дисертації дослідження, можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень у сфері адміністративного права, а також науково-теоретичних розробок з питань адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатури щодо надання правничої допомоги (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчості* – у процесі розроблення та вдосконалення національного законодавства, гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими нормами, що регулюють діяльність адвокатури в контексті надання правничої допомоги;

– *правозастосуванні* – органами державної виконавчої, судової влади, правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування, а також усіма учасниками суспільних відносин з приводу забезпечення гарантій діяльності інституту адвокатури в процесі надання нею правничої допомоги;

– *освітньому процесі* – у межах вивчення в юридичних освітніх закладах навчальної дисципліни «Адміністративне право», підготовки робочих програм і планів, написання підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів і курсантів.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблематики та відповідні висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 року); «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 4–5 червня 2024 р.); «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 18–19 вересня 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що логічно поєднані в десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок. Список використаних джерел складається зі 193 найменувань на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, окреслено мету й завдання роботи, об'єкт і предмет, схарактеризовано методологічне підґрунтя, аргументовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено інформацію про апробацію результатів дослідження, публікації, у яких відображено його ключові теоретичні та практичні положення, а також визначено структуру й обсяг рукопису.

Розділ 1 «Загальна характеристика інституту адвокатури та його місця в системі правничої освіти» містить чотири підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Сутність, зміст і правова природа правничої допомоги»* запропоновано відобразити сутність та правову природу правничої допомоги, виокремлюючи її суб'єктивне, об'єктивне та функціональне розуміння. Зауважено, що всі три підходи до розуміння правничої допомоги нерозривно пов'язані між собою та взаємно доповнюють один одного, конструюючи цілісний концепт правничої допомоги як правового інституту й цілісного адміністративно-правового механізму.

Зауважено, що правнича допомога в контексті її розгляду саме як юридичної діяльності опосередкована правом і відображена у відповідних правових або організаційних формах, а також є соціальною (такою, що реалізується у взаємодії з людьми та їх спільнотами) діяльністю адвокатів, яка здійснюється на професійній основі та спрямована на досягнення юридичних наслідків: інформування людини про її права, допомога в реалізації її прав, охорона та захист порушеного, невизнаного, оспорюваного права, яка загалом сприяє забезпеченню законності та правопорядку, досягнення соціальними суб'єктами власних цілей і реалізації законних потреб та інтересів.

Наголошено на розумінні правничої допомоги саме як юридичної діяльності, виокремлено її істотні правові ознаки, а також проаналізовано сутність зазначеного поняття через призму надання правничих послуг.

У *підрозділі 1.2 «Інститут адвокатури в системі суб'єктів надання правничої допомоги: завдання, мета й принципи діяльності адвокатського самоврядування»* зауважено, що адвокатура в Україні як інститут якісно відрізняється від будь-якого іншого суб'єкта в системі надання правничої допомоги. Її правова природа полягає в тому, що за своєю сутністю вона є об'єднанням осіб, які не лише є правниками за освітою, а й, з огляду на свій кваліфікаційний рівень та у зв'язку з проходженням низки кваліфікаційних вимог, здатні надавати правничу допомогу на професійному рівні за всіма необхідними напрямками й видами. Саме тому, що це об'єднання осіб за

професійною ознакою, інститут адвокатури є самодостатнім елементом у системі надання правничої допомоги. Тобто правова допомога може надаватись як у системі безоплатної правничої допомоги, гарантованої державою, так і на приватних засадах на підставі договорів про правничу допомогу, вона може здійснюватись як у вигляді консультування, так і захисту та представництва в будь-яких категоріях справ, зокрема судових, та за різними галузями судочинства. Водночас самоврядність адвокатури надає їй як інституту додаткових правових властивостей та правових функцій у суспільстві загалом, адвокатура може усвідомлюватися і як елемент системи стримувань та противаг у правовій системі України. Окреслено місце інституту адвокатури в системі суб'єктів надання правничої допомоги.

Виокремлено завдання адвокатського самоврядування, які запропоновано розподіляти на внутрішньоорганізаційні, зовнішні та квазіадміністративні. Також окреслено принципи адвокатського самоврядування.

У підрозділі 1.3 *«Правові засади функціонування інституту адвокатури та місце в ньому адміністративного законодавства»* визначено поняття правових засад діяльності адвокатури, а також окреслено їхню структуру. Останню запропоновано розкривати за установчими, організаційно-правовими, процедурними, процесуальними аспектами. Зауважено, що правові засади функціонування інституту адвокатури в сучасній Україні є досить розгалуженим поняттям, яке має складний зміст і структура якого містить у собі правові акти (а отже, норми) різних галузей права, як матеріального, так і процесуального. Таким чином, ідеться про комплексний правовий інститут, який пронизує практично всі сфери суспільного життя та галузі правового регулювання.

Здійснено аналіз правових засад діяльності інституту адвокатури за усталеним класичним підходом, зокрема: правові засади діяльності адвокатури в Україні – це вихідні ідеї, принципи та положення, які закріплені в міжнародно-правових актах, Конституції України, законах України та підзаконних актах. Місце адміністративно-правових норм серед правових засад функціонування інституту адвокатури України означене тим, що вони охоплюють значну частину аспектів функціонування інституту адвокатури: а) їх переважна більшість регулює установчі аспекти функціонування наведеного інституту (саме адміністративно-правовими нормами визначаються процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю, створення організаційних форм адвокатської діяльності тощо); організаційно-правові аспекти; діяльність органів адвокатського самоврядування; процедурні аспекти діяльності адвоката; д) гарантійний аспект: адміністративні норми призначені для охорони, захисту й урегулювання тих сфер адвокатської діяльності, які характеризуються підвищеною суспільною цінністю, зокрема шляхом закріплення адміністративних процедур, правових гарантій, відповідальності.

У підрозділі 1.4 *«Завдання, мета й принципи інституту адвокатури»* визначено засадничу категорію досліджуваної проблематики – «інститут адвокатури» як самодостатнє та легітимне утворення в правовій, економічній, соціальній, суспільно-політичній системі України. Ідеться про спільноту

адвокатів України, об'єднаних за професійною ознакою, яка ґрунтується на спільних економічних, правових, соціальних та інших засадах функціонування та до якої входять адвокати, а також відповідні утворення (органи), які є необхідними для функціонування зазначеної спільноти, організаційно-правових засад, принципів, гарантій, організаційних умов, процедур, які є легітимними та визначеними відповідно до чинного нормативно-правового регулювання.

Виокремлено інститутоутворюючу мету інституту адвокатури та відповідні їй завдання, а також додаткові – ті, які не визначені нормативно-правовим регулюванням безпосередньо, проте також реалізуються адвокатурою. Інститутоутворюючу (основну) мету інституту адвокатури визначено як забезпечення реалізації та охорони прав, свобод і законних інтересів людини шляхом надання правничої допомоги; участь у забезпеченні дотримання законності та правопорядку в усіх сферах суспільних відносин шляхом надання різних видів правничої допомоги; забезпечення дотримання принципу стримувань і противаг у процесі здійснення публічного адміністрування шляхом реалізації професійного правничого контролю з боку громадськості в процесі надання професійної правничої допомоги. Виокремлено завдання та принципи інституту адвокатури.

Розділ 2 «Організація надання правничої допомоги інститутом адвокатури» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Проблемні питання надання первинної правової допомоги інститутом адвокатури»* зауважено, що, з одного боку, адвокатурі відповідно до чинного законодавства, яке регулює безпосередньо надання безоплатної правничої допомоги, не надається певних особливих правових рис до її правового статусу, не виокремлюється її правовий статус саме в контексті правового статусу суб'єкта, що надає безоплатну правничу допомогу. Проте, з іншого боку, з огляду на системний аналіз усього чинного законодавства, зокрема Конституції України та профільного Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», прослідковується її особлива роль у процесі надання правничої допомоги загалом, яка може розглядатися триєдиною: 1) як суб'єкт, що безпосередньо надає безоплатну первинну та вторинну правничу допомогу; 2) як суб'єкт, якому надано виняткове право щодо надання окремих видів безоплатної правничої допомоги; 3) як суб'єкт, який водночас існує і в системі безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги, і поза цією системою, зберігаючи самодостатність та незалежність. Саме цей вияв вартий посиленої науково-теоретичної та законодавчої уваги, оскільки не завжди під час прийняття нормативно-правових актів ураховується зазначений аспект функціонування інституту адвокатури як самоврядного інституту. У зазначеному контексті адвокатура як інститут поряд з безпосередньою функцією надання первинної та вторинної правничої допомоги також не перестає здійснювати важливу функцію забезпечення системи стримувань і противаг у процесі реалізації та застосування права всіма суб'єктами правовідносин в Україні, зокрема державними органами й установами, іншими суб'єктами владних повноважень.

У підрозділі 2.2 «Організація надання вторинної правової допомоги інститутом адвокатури» зауважено, що надання вторинної правничої допомоги є таким видом гарантій з боку держави у сфері правничої допомоги, що передбачає надання кваліфікованих послуг професійними правниками. Саме тому під час надання вторинної правничої допомоги однією з провідних є роль інституту адвокатури, адже частка правничих послуг, які надаються адвокатами у сфері вторинної правничої допомоги, є найбільш суттєвою, такою, що переважає всі інші види послуг, які надаються іншими суб'єктами.

Проаналізовано нормативно-правове регулювання надання вторинної правничої допомоги інститутом адвокатури, у межах якого чільне місце посідає надання нею безоплатної вторинної правничої допомоги. Зауважено, що інститут правничої допомоги як важлива гарантія забезпечення охорони та захисту прав людини в українській державі функціонує зі значними проблемами й недоліками механізму безпосереднього втілення норм у правореалізаційну практику. Акцентовано на тому, що ні профільним законом, ні підзаконними нормативно-правовими актами не визначено належних механізмів дотримання принципу незалежності адвокатури у своїй діяльності під час надання вторинної правничої допомоги. Наявні принципи й засади законодавчого регулювання свідчать про забюрократизованість участі адвокатів у процесі надання безоплатної вторинної правничої допомоги, значну завантаженість адвокатів, які діють у зазначеній системі, брак належних інструментів для оцінки якості надання адвокатських послуг. Тому, удосконалюючи чинне законодавство у визначеній сфері, нормотворець має подбати про створення ефективних механізмів заохочення адвокатів до участі в наданні безоплатної вторинної правничої допомоги, передбачивши гідну оплату наданих послуг, прозору та відповідну основним засадам діяльності адвокатури систему взаємодії адвокатів з клієнтами, центрами надання безоплатної правничої допомоги.

У підрозділі 2.3 «Особливості здійснення державного та громадського контролю за діяльністю інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги» зауважено, що в наведеній сфері особливо актуальним видається забезпечення ефективних механізмів здійснення як державного, так і громадського контролю за діяльністю суб'єктів, які надають правничу допомогу, передусім за діяльністю адвокатури як основного суб'єкта надання такої допомоги. Визначено поняття державного та громадського контролю за діяльністю інституту адвокатури, а також форми цих видів контролю.

Розглянуто особливості громадського контролю. Встановлено, до форм громадського контролю в досліджуваній сфері доцільно зарахувати: створення спільних громадських об'єднань у сфері забезпечення доступу громадян до правничої допомоги; залучення адвокатів до надання правничої допомоги громадськими об'єднаннями; проведення спільних заходів, зустрічей, конференцій, обміну інформацією щодо стану правового забезпечення надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; моніторинг громадськими об'єднаннями інформації щодо наявності скарг з боку громадян на порушення їхніх прав у процесі надання безоплатної правничої допомоги, висвітлення

окремих випадків порушення адвокатами законодавства в досліджуваних сфері за допомогою медіа тощо.

Розділ 3 «Напрями вдосконалення організації та функціонування адвокатського самоврядування» охоплює три підрозділи.

У підрозділі 3.1 *«Гарантії адвокатської діяльності щодо надання правничої допомоги»* зауважено, що гарантії є сукупністю засобів, прийомів, заходів тощо, за допомогою яких створюється своєрідний базис, законодавча, організаційна, матеріальна, ціннісно-мотиваційна основа, на якій будується дійсна спроможність адвокатури якісно та незалежно від інших суб'єктів правовідносин у державі надавати правничі послуги. Гарантії діяльності адвокатури у сфері надання нею правничої допомоги слугують певною мірою важелем протидії відповідним можливостям інших учасників механізму надання зазначеної допомоги (як суб'єктам надання, так і суб'єктам отримання, іншим органам, установам, організаціям), здійснювати неправомірний тиск на адвокатів у процесі надання правничої допомоги, знецінювати надані кваліфіковані послуги. Вони мають комплексну дію та полягають у створенні відповідного організаційно-правового базису для захисту професійних прав та інтересів адвокатів у наведеній сфері. Вони також загалом справляють позитивний вплив на ефективність відправлення правосуддя в Україні, забезпечення ефективності системи стримувань і противаг у ньому, змагальності судового процесу, сильного інституту захисту прав особи. У найбільш загальному їхньому впливі гарантії інституту адвокатури, їх якість і комплексність підтверджують існування правової держави в Україні.

Виокремлено істотні правові ознаки гарантій адвокатської діяльності, а також проаналізовано проблеми правового регулювання механізмів належного забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

У підрозділі 3.2 *«Зарубіжний досвід діяльності інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги та можливість його адаптації в національну правову систему»* констатовано, що аналіз загальновизнаних стандартів у сфері реалізації та охорони прав людини засвідчує, що такі стандарти є наслідком, зокрема, тривалої історії формування відповідних інституцій у зазначеній сфері, а також поступального розвитку відповідних правових традицій. Очевидним є те, що провідні держави світу з розвинутими демократіями століттями накопичували кращі практики охорони прав і свобод людини, вибудовували різні правові й організаційні інституції, що сприяли охороні прав людини. Саме тому висвітлення зарубіжного досвіду у сфері надання правничої допомоги та ролі в наведеному процесі інституту адвокатури є важливою науковою задачею.

Розкрито зарубіжний досвід діяльності інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги та сформовано тези щодо напрямів адаптації позитивного й передового зарубіжного досвіду в організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури в Україні. Зокрема, запропоновано розробити систему законодавства, відповідно до якого до фінансування окремих видів чи напрямів правничої допомоги (як первинної, так і вторинної) будуть залучені не лише кошти Державного бюджету, а й бюджету місцевого самоврядування,

благодійних та інших джерел, запровадити загальнодержавні навчальні програми, схеми, які будуть доступними та забезпечуватимуть удосконалення практичних і теоретичних навичок адвокатів на постійній і доступній основі, сприяти взаємодії та інтеграції адвокатів України до міжнародно-правових об'єднань адвокатів.

У підрозділі 3.3 *«Шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури»* зауважено, що на сьогодні недостатня увага приділяється реформуванню адміністративно-правових засад діяльності адвокатури щодо надання правничої допомоги. Таке наукове завдання визнано актуальним і нагальним. Наголошено, що держава повинна не лише закріпити окремі декларативні положення щодо гарантій адвокатської діяльності та ролі адвокатури в системі надання правничої допомоги, а й докласти більше зусиль задля створення реальних механізмів дотримання гарантій адвокатської діяльності, забезпечення ефективної професійної реалізації адвокатів, можливості надання ними якісної правничої допомоги, яка може бути реалізована лише на основі незалежності адвокатури як інституту.

Обґрунтовано пропозиції щодо напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури, згідно з якими слід: 1) забезпечити посилення системи державно-правових засобів втілення гарантій адвокатської діяльності шляхом їх конкретизації та визначення відповідних адміністративно-правових механізмів. Зокрема, доречно доповнити главу 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 185-16 «Втручання в діяльність адвоката щодо надання ним правничої допомоги»; 2) прийняти окремий законодавчий акт «Про охорону адвокатської таємниці»; 3) прийняти законодавчий акт «Про визначення окремих гарантій щодо забезпечення охорони життя, здоров'я, честі й гідності адвоката та членів його сім'ї, їх майна»; 4) розробити ефективну систему навчання та підвищення кваліфікації адвокатів; 5) внести окремі зміни до законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правничу допомогу» тощо.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації узагальнено й по новому вирішено наукову задачу щодо розкриття місця інституту адвокатури в системі правничої допомоги з точки зору її адміністративно-правового регулювання з урахуванням зарубіжного досвіду, виявлення проблем у відповідній сфері та формуванням пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури. У висновках містяться результати проведеного дослідження, сформульовані в пропозиціях і рекомендаціях, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Запропоновано відобразити сутність і правову природу правничої допомоги, виокремлюючи її суб'єктивне, об'єктивне та функціональне розуміння. За суб'єктивним підходом правнича допомога – це конституційно

закріплене позитивне право особи, яке становить частину її правового статусу та полягає в закріплених правових можливостях особи у визначених законодавством межах (у межах правового поля) та в правовий спосіб здійснювати охорону, захист і поновлення своїх прав, свобод та інтересів, що забезпечується за допомогою надання правничої допомоги, тобто допомоги, яка професійно надається особою-правником в окремих визначених законодавством випадках безоплатно.

За об'єктивним підходом правнича допомога – це інститут адміністративного права, а також урегульований нормами адміністративного права цілісний адміністративно-правовий механізм, який становить сукупність елементів: норм, цінностей, принципів, положень, інститутів, інституцій, методів, засобів, а також адміністративно-правових відносин та актів правозастосування, за допомогою яких забезпечується реалізація конституційного права особи на правничу допомогу.

За функціональним підходом правнича допомога – це діяльність відповідних суб'єктів щодо надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина.

2. Інститут адвокатури в системі суб'єктів надання правничої допомоги запропоновано схарактеризувати за такими правовими ознаками: 1) самодостатність – за своїм правовим статусом і відповідно до кваліфікаційних особливостей адвокатів така правнича допомога надається за всіма можливими спектрами, рівнями, видами її надання незалежно від інших суб'єктів надання правничої допомоги, на підставах, визначених законодавством та на умовах, передбачених договором про надання правничої допомоги; 2) самоврядність – організація діяльності адвокатів щодо надання правничої допомоги здійснюється ними ініціативно та самостійно, без втручання з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, відповідно до самостійно визначених внутрішньоорганізаційних принципів; 3) самостійність в обранні способів і видів правничої допомоги; 4) професійність – надання правничої допомоги високої якості кваліфікованої та такої, що відповідає професійним навичкам правничої професії; 5) універсальність – правничу допомогу адвокат може надавати за будь-якими напрямками, видами, складністю, галузями, формами тощо; 6) взаємодія – інститут адвокатури задля ефективного надання правничої допомоги взаємодіє з іншими органами й установами, організаціями незалежно від форми власності та підпорядкування.

Завдання адвокатського самоврядування, які визначені в законі, доцільно розподілити за такими групами: 1) внутрішньоорганізаційні: обговорення проблем внутрішньої організації діяльності адвокатів з безпосереднього надання правничої допомоги, визначення шляхів їх розв'язання; закріплення та вдосконалення правил адвокатської етики, напрацювання та вдосконалення практик адвокатської діяльності, її стандартів тощо; притягнення до дисциплінарної відповідальності, вирішення питань функціонування спільних органів, зокрема сплати внесків до органів адвокатського самоврядування; 2) зовнішні: взаємодія з іншими учасниками суспільних відносин щодо створення належних умов для професійної діяльності адвокатів;

3) квазіадміністративні: ведення Єдиного реєстру адвокатів України, участь у формуванні Вищої ради правосуддя.

Метою адвокатського самоврядування є реалізація заснованого на самоврядній сутності адвокатури як інституту права на самостійне вирішення питань внутрішньої організації своєї діяльності, а також належного представлення адвокатури у взаємовідносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, установами, організаціями, фізичними та юридичними особами.

Зауважено, що принципи адвокатського самоврядування можна доповнити такими загальноправовими принципами: верховенство права та законність, пріоритет прав людини. Щодо спеціальних принципів, то законодавчий перелік принципів слід доповнити такими: неупередженість, незалежність, об'єктивність під час прийняття рішень, узгодження інтересів, автономії та рівності кожного учасника адвокатського самоврядування, колегіальність у прийнятті рішень, компетентність і спроможність, раціональне управління фінансами, підзвітність.

3. Правові засади функціонування інституту адвокатури – це сукупність закріплених у відповідних нормативно-правових актах керівних ідей, положень, норм, якими врегульовано установчі, організаційно-правові, процедурні, процесуальні та інші аспекти функціонування інституту адвокатури України.

Місце адміністративно-правових норм серед правових засад функціонування інституту адвокатури України схарактеризовано таким чином: 1) функціонування інституту адвокатури становить об'єкт адміністративно-правового регулювання у зв'язку з підвищеним рівнем суспільної значущості тих функцій, які вона реалізує в суспільних відносинах. Тому публічний інтерес у належному й ефективному функціонуванні інституту адвокатури обумовлює необхідність його охорони за допомогою засобів адміністративного права, визначення додаткових гарантій; 2) адміністративно-правові норми охоплюють значну частину аспектів функціонування інституту адвокатури (установчі аспекти (визначають процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю, створення організаційних форм адвокатської діяльності тощо); організаційно-правові аспекти; діяльність органів адвокатського самоврядування; процедурні аспекти діяльності адвоката; гарантійний аспект); 3) слугують для охорони, захисту й урегулювання тих сфер адвокатської діяльності, які означені підвищеною суспільною цінністю, зокрема шляхом закріплення адміністративних процедур, правових гарантій, відповідальності; 4) потребують віднайдення оптимального співвідношення між втручанням держави та правових засобів у регламентацію функціонування адвокатури як правничої спільноти та між самоврядністю, професійним самовизначенням адвокатів та їхньої організації.

4. Виокремлено інститутоутворюючу (засадничу, основну, тобто ту, яка передбачена нормативно-правовим регулюванням) мету інституту адвокатури та відповідні їй завдання, а також додаткову з відповідними завданнями (ті, які не визначені нормативно-правовим регулюванням безпосередньо, проте також

реалізуються адвокатурою за різними напрямками діяльності одночасно з виконанням основних мети й завдань).

Інститутоутворюючу мету інституту адвокатури розподілено на три напрями: 1) забезпечення реалізації та охорони прав, свобод і законних інтересів людини шляхом надання правничої допомоги; 2) участь у забезпеченні дотримання законності та правопорядку в усіх сферах суспільних відносин шляхом надання різних видів правничої допомоги; 3) забезпечення дотримання принципу стримувань і противаг у процесі здійснення публічного адміністрування шляхом реалізації професійного правничого контролю з боку громадськості в процесі надання професійної правничої допомоги.

Зауважено, що додаткова мета інституту адвокатури охоплює такі напрями: правопросвітництво; формування єдиних стандартів правничої професії; формування соціальної структури, що поєднана спільними звичаями, яка впливає на організацію соціального життя суспільства та формування традицій звернення за наданням професійної правничої допомоги, отримання кваліфікованих правничих послуг і якісної реалізації прав та інтересів.

Принципи інституту адвокатури визначено як сукупність основоположних ідей, керівних засад, на яких ґрунтується функціонування інституту адвокатури. Запропоновано класифікувати принципи інституту адвокатури за: 1) загальним підходом: а) загальноцивілізаційні (гуманізму, поваги до людської гідності, справедливості, рівності); б) загальноправові (верховенства права, законності, пріоритету прав та свобод людини, рівності); в) галузеві (принцип гарантованості права на отримання правничої допомоги); г) міжгалузеві (принцип уникнення конфлікту інтересів); д) принципи правового інституту (самоврядність, конфіденційність); 2) за елементом правового інституту, у якому вони поширюються: а) принципи діяльності адвокатів у сфері надання правничої допомоги; б) принципи організації інституту адвокатури та її взаємовідносин з іншими суб'єктами правовідносин у державі, зокрема органами публічного управління; в) індивідуалізовані принципи – принципи, що діють у взаємовідносинах адвокатів з особами, яким надається правнича допомога; г) принципи організації та діяльності адвокатського самоврядування; 3) за спрямованістю: а) зовнішньо організаційні; б) внутрішньоорганізаційні; 4) за формальним вираженням: а) нормативні – ті, які безпосередньо закріплені в нормах права; б) не закріплені в чинному законодавстві, проте впливають з аналізу його змісту або ґрунтуються на правових традиціях; 5) за особливостями галузі права, у якій вони закріплені, – матеріальні та процесуальні.

5. На підставі системного аналізу чинного законодавства, зокрема Конституції України та профільного Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», констатовано особливу роль інституту адвокатури в процесі надання правничої допомоги загалом, яка може розглядатися триєдиною: 1) як суб'єкт, що безпосередньо надає безоплатну первинну та вторинну правничу допомогу; 2) як суб'єкт, якому надано виняткове право щодо надання окремих видів безоплатної правничої допомоги; 3) як суб'єкт, який водночас існує і в системі безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги, і поза цією

системою, зберігаючи самодостатність та незалежність. У зазначеному контексті адвокатура як інститут поряд з безпосередньою функцією надання первинної та вторинної правничої допомоги також не перестає здійснювати важливу функцію забезпечення системи стримувань і противаг у процесі реалізації та застосування права всіма суб'єктами правовідносин в Україні, зокрема державними органами й установами, іншими суб'єктами владних повноважень.

6. У межах вивчення особливостей системи нормативно-правових актів, якими врегульовано надання вторинної правничої допомоги, обґрунтовано такі висновки: 1) переважання підзаконного регулювання окресленого питання, регламентація проблематики надання безоплатної вторинної правничої допомоги здебільшого на рівні підзаконних нормативно-правових актів, встановлення численних деталізованих адміністративних процедур, значна деталізація правових норм, положень, стандартів у визначеній сфері; 2) суттєва (навіть визначальна та провідна) роль у правовій регламентації питання надання безоплатної правничої допомоги інститутом адвокатури загалом належить Міністерству юстиції України, яке приймає більшість регулятивних нормативно-правових актів у зазначеній сфері, визначаючи переважну більшість правил, норм, процедур, стандартів, фактично зосереджуючи повноваження щодо правового регулювання особливостей надання вторинної правничої допомоги в особі одного органу виконавчої влади; 3) недостатня сталість і незмінність змісту правового регулювання надання вторинної правничої допомоги, яка обумовлюється підзаконним характером нормативно-правових актів, якими воно регламентується, адже підзаконні нормативно-правові акти досить часто змінюються, доповнюються, скасовуються.

7. Державний контроль за діяльністю інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги – це заснована на вимогах закону цілеспрямована й організуюча діяльність держави в особі уповноважених органів щодо перевірки стану дотримання адвокатурою принципів державної політики у сфері надання правничої допомоги, а також визначених законодавством стандартів у наведеній сфері, вжиття заходів щодо усунення виявлених порушень, вжиття передбачених законодавством заходів державного примусу.

Державний контроль за діяльністю адвокатів щодо надання правничої допомоги здійснюється в таких формах: 1) моніторинг (перевірка стану) дотримання адвокатами стандартів якості надання правничої допомоги; 2) оцінювання якості надання правничої допомоги адвокатом; 3) формування звітних даних; 4) перевірка наданих адвокатами актів про надання правничої допомоги та приведення їх у відповідність до чинного законодавства; 5) вжиття заходів щодо вилучення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу.

Щодо категорії громадського контролю за діяльністю адвокатури в процесі надання правничої допомоги зауважено, що в спеціальних законодавчих актах не закріплено будь-яких спеціальних норм, відповідно до яких було би визначено положення щодо ролі інститутів громадянського суспільства в

процесі забезпечення надання правничої допомоги. У зв'язку із зазначеним вище, розкриття наведеної проблематики має науково-теоретичний характер.

До форм громадського контролю у досліджуваній сфері запропоновано зарахувати: 1) створення спільних громадських об'єднань у сфері забезпечення доступу громадян до правничої допомоги; 2) залучення адвокатів до надання правничої допомоги громадськими об'єднаннями; 3) проведення спільних заходів, зустрічей, конференцій, обміну інформацією щодо стану правового забезпечення надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; 4) моніторинг громадськими об'єднаннями інформації щодо наявності скарг з боку громадян на порушення їхніх прав у процесі надання безоплатної правничої допомоги, висвітлення окремих випадків порушення адвокатами законодавства в досліджуваній сфері за допомогою медіа тощо.

8. Встановлено такі правові ознаки гарантій адвокатської діяльності щодо надання правничої допомоги: 1) слугують елементом правового статусу адвоката; 2) є правовими в найбільш широкому значенні: визначаються правовими нормами, об'єктивуються правом, реалізуються за допомогою його засобів, норм, методів; реалізуються в межах вимог верховенства права та законності; 3) є елементами правової дійсності, що на відміну від правових ідей, принципів, норм, мають своє конкретне вираження в засобах, заходах, умовах реальної дійсності, за допомогою яких стає можливим забезпечити ефективну реалізацію наданих адвокату повноважень у сфері надання правничої допомоги; 3) спрямовані на досягнення цілей за декількома рівнями: а) конкретна інструментальна (забезпечення охорони та реалізації професійних прав адвоката); б) функціональна (забезпечення досягнення цілей якісного та ефективного надання правничої допомоги); в) загальноправова (забезпечення реалізації та охорони прав і свобод людини, доступу до правосуддя, покращення функціонування судової влади, встановлення режиму верховенства права та законності; г) загальносоціальна (забезпечення соціальної справедливості).

Доведено, що система гарантій діяльності адвокатури, зокрема в процесі надання правничої допомоги, сконструйована досить декларативно та не передбачає конкретних механізмів забезпечення їх дотримання.

9. Виокремлено такі важливі тези щодо напрямів адаптації позитивного зарубіжного досвіду в організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури в Україні: 1) розгляд та обрання чіткої моделі надання безоплатної правничої допомоги. Запропоновано розробити систему нормативно-правових норм, якими буде закріплено стимули для надання адвокатами правничої допомоги «pro bono»; 2) забезпечення за допомогою розроблення та закріплення адміністративних процедур, гарантій, умов тощо, реальної участі представників адвокатури в розробленні організаційно-правових засад надання правничої допомоги інститутом адвокатури, зокрема стандартів надання такої допомоги, гарантій для адвокатів і клієнтів, правових підходів до фінансування правничих послуг; 3) забезпечення правових та організаційних умов для гарантування незалежності адвокатів у наданні ними правничої допомоги; 5) необхідно приділяти також увагу і взаємодії Центрів з надання безоплатної

правничої допомоги, органів адвокатського самоврядування з громадськістю щодо висвітлення діяльності адвокатури в зазначеній сфері, щодо сутності правничої допомоги, демонстрування успішних випадків, підвищення авторитету адвокатури в зазначеній сфері; 6) варто здійснити розробку загальнодержавних навчальних програм, схем, які будуть доступними та забезпечуватимуть удосконалення практичних і теоретичних навичок адвокатів на постійній і доступній основі; 7) сприяння взаємодії та інтеграції адвокатів України до міжнародно-правових об'єднань адвокатів.

10. Запропоновано шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури:

- забезпечити посилення системи державно-правових засобів втілення гарантій адвокатської діяльності шляхом їх конкретизації та визначення відповідних адміністративно-правових механізмів. Зокрема, доречно встановити адміністративну відповідальність за окремі склади діянь, які за своєю сутністю є порушенням гарантій адвокатської діяльності. Запропоновано доповнити главу 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 185-16 «Втручання в діяльність адвоката щодо надання ним правничої допомоги». Диспозицією статті слід визначити: «порушення Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” у частині встановлення гарантій адвокатської діяльності шляхом вчинення будь-яких втручань і перешкод здійсненню адвокатської діяльності»;

- прийняти окремий законодавчий акт «Про охорону адвокатської таємниці». У зазначеному законодавчому акті слід визначити режим інформації, яка належить до адвокатської таємниці: форма зовнішнього вираження такої інформації, спосіб її отримання, зберігання, використання, надання доступу до такої інформації та виключні підстави для надання такого доступу; визначити відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони адвокатської таємниці всіх суб'єктів: адвокатів, помічників адвокатів, стажистів за розголошення адвокатської таємниці, а також і інших осіб: фізичних осіб, посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за втручання в адвокатську діяльність, унаслідок якого було здійснено розголошення адвокатської таємниці, неправомірною вимога розголошення адвокатської таємниці, створення об'єктивних умов, тиску, погроз, інших обставин, за яких адвоката примушують до розкриття адвокатської таємниці тощо;

- прийняти законодавчий акт «Про визначення окремих гарантій щодо забезпечення охорони життя, здоров'я, честі й гідності адвоката та членів його сім'ї, їх майна». Доречно розробити систему державних організаційно-правових і фінансових гарантій у сфері охорони життя, здоров'я, честі й гідності адвоката та членів його сім'ї, їх майна за аналогією зі Службою судової охорони. На забезпечення реалізації зазначених гарантій доцільно спрямувати відповідне державне фінансування. Зокрема за відповідними заявами адвокатів така служба охорони адвокатів повинна буде вживати заходів щодо забезпечення особистої безпеки адвоката та членів його сім'ї у випадках наявності обґрунтованої загрози життю чи здоров'ю адвоката чи члену його сім'ї, що

пов'язане з наданням адвокатом правничої допомоги у відповідних категоріях справ. Визначити підвищені санкції в складах кримінальних та адміністративних правопорушень за заподіяння шкоди майну адвоката, що було здійснено у зв'язку з наданням ним правничої допомоги;

– внести зміни до законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Про безоплатну правничу допомогу» в напрямі підвищення ролі органів адвокатського самоврядування, професійних асоціацій адвокатів у визначенні стандартів надання безоплатної правничої допомоги, у розробленні та затвердженні стандартів професійної діяльності адвокатів;

– розробити ефективну систему навчання та підвищення кваліфікації адвокатів, затвердити стандарти вдосконалення теоретичних і практичних знань, вмінь і навичок зазначених представників правничої професії. Забезпечити значну підтримку з боку держави щодо фінансування розробки таких програм і навчання адвокатів, а також забезпечення участі представників адвокатської спільноти в розробленні таких програм і курсів;

– розробити та прийняти стратегію, визначити основні принципи взаємодії інституту адвокатури й держави в напрямі надання інститутом адвокатури правничої допомоги, а також розробити конкретні заходи щодо реалізації такої стратегії;

– розробити стратегію сприяння держави щодо інтеграції інституту адвокатури України до міжнародних асоціацій адвокатів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Положенцева Т. В. Особливості здійснення державного контролю за діяльністю адвокатури щодо надання безоплатної правничої допомоги. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 177–181.

2. Положенцева Т. В. Інститут адвокатури в системі суб'єктів надання правничої допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 837–839.

3. Положенцева Т. В. Особливості правового регулювання надання адвокатами безоплатної вторинної правничої допомоги. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 619–624.

4. Положенцева Т. В. Правова природа та сутність правничої допомоги. *KELM*. 2024. № 3 (63). С. 125–129. (Республіка Польща).

5. Положенцева Т. В. Адміністративно-правове регулювання гарантій адвокатської діяльності у процесі надання правничої допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 5. С. 245–249.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Положенцева Т. В. Зарубіжний досвід у наданні правничої допомоги інститутом адвокатури. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22–23 верес. 2021 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 322–324.

7. Положенцева Т. В. Особливості громадського контролю за діяльністю адвокатури України у процесі надання безоплатної правничої допомоги. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 черв. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 98–100.

8. Положенцева Т. В. Окремі проблеми надання адвокатами безоплатної вторинної правничої допомоги. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18–19 верес. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 136–139.

АНОТАЦІЯ

Положенцева Т. В. Місце інституту адвокатури в системі правничої допомоги: адміністративно-правовий аспект. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

Досліджено адміністративно-правовий аспект місця інституту адвокатури в системі правничої допомоги. У контексті розкриття загальних засад діяльності адвокатури висвітлено такі засадничі питання, як сутність, зміст і правова природа надання правничої допомоги, місце інституту адвокатури в системі суб'єктів надання правничої допомоги, місце адміністративного законодавства у сфері правового регулювання діяльності адвокатури. Висвітлено особливості організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури: первинної та вторинної, а також проблемні питання адміністративно-правового регулювання в зазначеній сфері. Наголошено на особливостях здійснення державного та громадського контролю за діяльністю інституту адвокатури щодо надання правничої допомоги. Всебічно проаналізовано особливості адміністративно-правового регулювання гарантій адвокатської діяльності. Окреслено зарубіжний досвід діяльності інституту адвокатури в цій сфері та можливості його адаптації в національну правову систему. На основі проведених наукових пошуків сформульовано власні пропозиції щодо шляхів удосконалення адміністративно-правового регулювання організації надання правничої допомоги інститутом адвокатури. Виокремлено недоліки та запропоновано формування системного підходу до аналізу наявних проблем адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатури щодо надання правничої допомоги, зокрема стосовно забезпечення гарантій адвокатської діяльності, а також сфери застосування позитивних практик зарубіжного досвіду з досліджуваного питання.

Ключові слова: інститут адвокатури, правнича допомога, первинна правнича допомога, вторинна правнича допомога, адвокатське самоврядування, гарантії адвокатської діяльності, контроль за діяльністю інституту адвокатури, адвокатська діяльність.

SUMMARY

Polozhentseva T. The place of the institute of advocacy in the legal aid system: administrative and legal aspect. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences in the specialty 12.00.07 «Administrative law and process; financial law; information law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The dissertation presents a special and comprehensive study of the administrative and legal aspect of the place of the institute of advocacy in the legal aid system. The author has carried out a general description of the institute of advocacy and its place in the system of legal education. In particular, in the context of revealing the general principles of the activities of the advocacy, such fundamental issues as the essence, content and legal nature of the provision of legal aid, the place of the institute of advocacy in the system of subjects of legal aid provision, the place of administrative legislation in the field of legal regulation of the activities of the advocacy are also highlighted. The features of the organization of the provision of legal aid by the institute of advocacy are also highlighted: primary and secondary, as well as problematic issues of administrative and legal regulation in the specified area. Scientific attention was also focused on the features of state and public control over the activities of the institute of advocacy in the provision of legal aid. Further, the features of administrative and legal regulation of the guarantees of advocacy are comprehensively and in detail analyzed. A significant emphasis in the work is placed on the foreign experience of the Institute of Advocacy in providing legal aid and identifying opportunities for its adaptation to the national legal system. Based on the conducted scientific research, the author has formed his own proposals on ways to improve the administrative and legal regulation of the organization of providing legal aid by the Institute of Advocacy.

An important place in the work is occupied by highlighting shortcomings and forming a systematic approach to the analysis of all existing problems of administrative and legal regulation of the activities of the Bar in providing legal aid, including ensuring guarantees of advocacy. As well as the scope of application of positive practices of foreign experience on the issue under study.

The categorical and conceptual apparatus for the issues under study is revealed and improved: «legal aid», «Institute of Advocacy», «guarantees of advocacy», «secondary legal aid», «primary legal aid», «principles of the Institute of Advocacy», «control over the activities of the Bar», etc.

The study is based on the formation of author's proposals and recommendations on reforming the organizational and legal principles of the activities of prosecutorial self-government bodies and bodies that ensure the activities of the prosecutor's office. In particular, it is noted that it is advisable to 1) ensure the strengthening of the system of state legal means of implementing the guarantees of advocacy by specifying them and determining the administrative and legal mechanisms for their provision. In particular, establish administrative liability for certain types of acts that are, by their nature, a violation of the guarantees of advocacy. In particular, add Articles 185-16 «Interference in the activities of an advocate in relation to the

provision of legal assistance» to Chapter 15 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses; 2) adopt a separate legislative act «On the protection of attorney-client privilege»; 3) adopt a legislative act «On the definition of certain guarantees for ensuring the protection of the life, health, honor and dignity of an advocate and members of his family, and their property»; 4) develop an effective system of training and advanced training for advocates; 5) to make certain amendments to the Laws of Ukraine «On the Bar and Advocacy» and «On Free Legal Aid» and other proposals.

Key words: the institute of the bar, legal aid, primary legal aid, secondary legal aid, bar self-government, guarantees of advocacy, control over the activities of the institute of the bar, advocacy.